

Установа адукацыі
“БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ПЕДАГАГІЧНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
імя МАКСІМА ТАНКА”

УДК 811.161.3

На правах рукапісу

ПЕТРУШЭЎСКАЯ
ЮЛІЯ АНАТОЛЬЕЎНА

**ПРЫКАЗКАВЫ ФОНД БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ:
СПЕЦЫФІКА І НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АДМЕТНАСЦЬ**

Аўтарэферат дысертацыі
на саісканне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

па спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова

Мінск, 2021

Работа выканана ва ўстанове адукацыі
“Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова”

Навуковы кіраўнік: **Іваноў Яўген Яўгенавіч** – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры, УА “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова”, кафедра тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі

Афіцыйныя апаненты: **Ляшчынская Вольга Аляксееўна** – доктар філалагічных навук, прафесар, прафесар кафедры, УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны”, кафедра беларускай мовы

Арцёмава Вольга Аляксандраўна – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дацэнт кафедры, УА “Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт”, кафедра тэорыі і практыкі англійскага маўлення

Апаніруючая арганізацыя: УА “Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І.П. Шамякіна”

Абарона адбудзецца 10 лютага 2021 года ў 13.00 на пасяджэнні савета па абароне дысертацый К 02.21.01 пры ўстанове адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” па адрасе: 220030, г. Мінск, вул. Савецкая, 18, аўд. 482; e-mail: lingby@gmail.com; тэлефон вучонага сакратара: +375(17)200-82-53.

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў бібліятэцы ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”

Аўтарэферат разасланы “б” студзеня 2021 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый _____ / Д.В. Дзятко

УВОДЗІНЫ

У сувязі з імклівым развіццём лінгвакультуралагічных даследаванняў у апошні час павялічылася ўвага лінгвістаў да высвятлення аб'ёму і вербальных сродкаў адлюстравання нацыянальнай карціны свету, суадносін спецыфічнага і агульнага (на фоне іншых моў і лінгвакультур) на розных узроўнях моўнай сістэмы, у тым ліку і ў складзе звышслоўных устойлівых адзінак мовы.

Дысертацыйнае даследаванне прысвечана вызначэнню спецыфічнасці і нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду беларускай мовы на падставе выяўлення аб'ёму і складу ўнікальных (на фоне іншых моў) прыказак, акрэслення ступені і характару адлюстравання ў іх асаблівасцей беларускай мовы і нацыянальнай культуры, а таксама ўстанаўлення аб'ёму і асаблівасцей лінгвакультурнай асіміляванасці і нацыянальна-культурнай маркіраванасці агульных з іншымі мовамі прыказак (на матэрыяле адзінак прыказкавага складу літаратурнай мовы, прыказкавага мінімуму, асноўнага прыказкавага фонду).

Вызначэнне спецыфікі і нацыянальнай адметнасці адзінак прыказкавага фонду беларускай мовы з'яўляецца **актуальным** для беларускага мовазнаўства, мае тэарэтычную і эмпірычную значнасць для лінгвакультуралагічнага і этналінгвістычнага апісання беларускай мовы (у прыватнасці, нацыянальна-культурнай семантыкі прыказак), з'яўляецца важным і ў прыкладным плане ў сферы лінгвадыдактыкі пры выкладанні беларускай мовы як роднай у ВНУ і школе (у лінгвакультуралагічным аспекце), як замежнай, а таксама як няроднай ва ўмовах блізкароднаснага білінгвізму (у лінгвакраіназнаўчым аспекце), у галіне парэміяграфіі (у гістарычна-этымалагічнай, лінгвакультуралагічнай, супастаўляльнай зонах слоўнікавых артыкулаў), двухмоўнай лексікаграфіі (пры ўкладанні беларуска-іншмоўных і іншамоўна-беларускіх слоўнікаў), у тэорыі і практыцы перакладу публіцыстычных і мастацкіх тэкстаў (з беларускай на іншыя мовы і наадварот) і інш.

Метадалагічнай асновай дысертацыі з'яўляюцца асноўныя палажэнні агульнай парэміялогіі, парэміялогіі славянскіх моў (у прыватнасці, парэміялогіі беларускай мовы), распрацаваныя ў даследаваннях Р.Л. Пермякова, М. Куусі, В. Мідэра, У.П. Жукава, В.М. Макіенкі, Х. Вальтэра, Д.А. Дабравольскага, Э.М. Саладухі, А.С. Аксамітава, Ф.М. Янкоўскага, І.Я. Лепешава, Я.Я. Іванова. У дысертацыі выкарыстаны асноўныя палажэнні лінгвакультуралагічнага метаду ў мовазнаўстве (у тым ліку пры апісанні звышслоўных устойлівых адзінак сучаснай беларускай мовы), адлюстраваныя ў працах В.А. Маславай, В.В. Красных, У.В. Вараб'ёва, В.М. Тэлія, М.Л. Каўшовай, В.А. Ляшчынскай, А.Л. Садоўскай, А.С. Дзядовай і інш. Асноўнымі крыніцамі фактычнага матэрыялу даследавання паслужылі нарматыўныя (тлумачальныя) даведнікі прыказак беларускай мовы І.Я. Лепешава і М.А. Якалцэвіч, І.Р. Шкраба і Р.В. Шкрабы, Я.Я. Іванова. Асноўнымі крыніцамі фонавага матэрыялу іншых моў (прыказак сучасных славянскіх, балтыйскіх, раманскіх, германскіх моў) паслужылі фундаментальныя даведнікі Дж. Пацалаі, Э. Штрауса, К.Ф. Вандэра,

Х.С. Муньо, Д. Свярчыньскай і А. Свярчыньскага, К. Грыгаса, Х. Вальтэра, В.М. Макіенкі, М.Ю. Котавай, Ю. Кжыжаноўскага, Дж. Спiк, Р. Стыпулы, М. Номіса, М.М. Пазыяка, Н.Л. Адамiі, а таксама беларуска-іншамоўныя слоўнікі прыказак Зм. Санько, Я.Я. Іванова, М.Ю. Котавай і інш. (гл. “Спіс лексікаграфічных крыніц”).

У дысэртацыі прапануецца метадыка дыферэнцыяцыі прыказак на спецыфічныя (на фоне іншых моў) vs. агульныя з іншымі мовамі адзінкі (у сінхранічным плане) і вызначэння іх нацыянальна-культурнай маркіраванасці і нацыянальна-моўнай своеасаблівасці, што дазваляе (у адрозненне ад іншых метадык) максімальна аб’ектыўна акрэсліць аб’ём і характар спецыфікі і нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду беларускай мовы.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з навуковымі праграмамі (праектамі), тэмамі

Дысэртацыя выканана ва ўстанове адукацыі “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова” на кафедры тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі ў межах НДР “Універсальнае і нацыянальнае ў фразеалагічнай і парэміялагічнай падсістэмах беларускай мовы (у еўрапейскім моўным кантэксце)” (ДР № 20161332) падпраграмы “Беларуская мова і літаратура” Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў “Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства” на 2016–2020 гг.

Дысэртацыя часткова выконвалася ў межах НДР “Парэміялагічная тыпалогія англійскай і беларускай моў” (ДР № 20151226) па аспіранцкім гранце Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь (2015 г.), міжкафедральнай ініцыятыўнай НДР “Усходнеславянская ідыяматыка ў еўрапейскім кантэксце” ў УА “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова” (2011–2015 гг.).

Тэма дысэртацыйнага даследавання адпавядае Пераліку прыярытэтных напрамкаў навуковых даследаванняў Рэспублікі Беларусь на 2016–2020 гг., раздзелу 11 “Грамадства і эканоміка” (пастанова Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 12 сакавіка 2015 г., № 190).

Мэта і задачы даследавання

Мэ т а даследавання – распрацаваць метадыку вызначэння спецыфікі і нацыянальнай адметнасці прыказак, на падставе якой устанавіць і апісаць аб’ём і характар спецыфічнасці і нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду беларускай мовы (на матэрыяле адзінак прыказкавага складу літаратурнай мовы, прыказкавага мінімуму, асноўнага прыказкавага фонду).

Для дасягнення мэты даследавання будуць вырашаны наступныя **з а д а ч ы** :

1) вызначаны асноўныя напрамкі і акрэслены недакладнасці вывучэння нацыянальна-культурнай своеасаблівасці прыказак у беларускай мове;

2) распрацавана методыка вызначэння і апісання моўнай спецыфікі і нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду беларускай мовы;

3) вызначаны аб'ём і склад спецыфічна беларускіх, універсальных і інтэрнацыянальных прыказак у беларускай мове (у сінхранічным плане);

4) акрэслена ступень нацыянальнай адметнасці (нацыянальна-культурнай маркіраванасці і нацыянальна-моўнай своеасаблівасці) спецыфічна беларускіх прыказак у беларускай мове;

5) устаноўлены нацыянальна адметныя (лінгвакультурна асіміляваныя ў мове) адзінкі ў складзе інтэрнацыянальных прыказак і нацыянальна адметныя (лінгвакультурна маркіраваныя) адзінкі ў складзе ўніверсальных прыказак беларускай мовы.

А б ' е к т даследавання – адзінкі прыказкавага фонду беларускай мовы (на матэрыяле найбольш функцыянальна актыўных прыказак). **П р а д м е т** даследавання – моўная спецыфічнасць і нацыянальная адметнасць адзінак прыказкавага фонду беларускай мовы (як цэласных моўных знакаў і/або паводле асобных элементаў іх структуры ці зместу).

Ф а к т ы ч н ы м а т э р ы я л даследавання – 1529 прыказак беларускай мовы, атрыманых шляхам суцэльнай выбаркі (без уліку аднолькавых адзінак і фармальных варыянтаў) з даведнікаў “Слоўнік беларускіх прыказак” (2002) і “Тлумачальны слоўнік прыказак” (2011) І.Я. Лепшава і М.А. Якалцэвіч, “Крынічнае слова: беларускія прыказкі і прымаўкі” (1997) І.Р. Шкраба і Р.В. Шкрабы, “Крылатыя афарызмы ў беларускай мове” (2011) Я.Я. Іванова, спіса беларускага прыказкавага мінімуму з даведніка “Русско-славянскі слоўнік слоў і выразаў” (2000) М.Ю. Котавай, спісаў прыказкавага мінімуму і асноўнага прыказкавага фонду беларускай мовы ў выданні “Paremiological Minimum and Basic Paremiological Stock (Belarusian and Russian)” (2002) Я.Я. Іванова. Асноўнымі крыніцамі прыказак, што выкарыстоўваліся ў якасці іншамоўнага фона для даследавання беларускага матэрыялу, паслужылі полілінгвальныя даведнікі “Dictionary of European Proverbs” (1994) Э. Штрауса, “European Proverbs in 55 Languages, with Equivalents in Arabic, Persian, Sanskrit, Chinese, and Japanese” (1997) Дж. Пацалаі, “Русско-славянскі слоўнік слоў і выразаў с англійскімі саответствіямі” (2000) М.Ю. Котавай, “Patarlių paralelės. Lietuvių patarlės su latvių, baltarusių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų, lotynų, prancūzų, ispanų, atitikmenimis” (1987) К. Грыгаса, “1001 refranes españoles con su correspondencia en ocho lenguas (alemán, árabe, francés, inglés, italiano, polaco, provenzal y ruso)” (2001) Дж.С. Муньос і інш., модалінгвальныя даведнікі “Большой словарь русских пословиц” (2010) В.М. Макіенкі, А.К. Нікалаевай, Т.Р. Нікіцінай, “Nowa księga przysłów polskich i wyrażen przysłowiowych polskich” (1969–1978) пад рэдакцыяй Ю. Кжыжаноўскага, “Українські прислів'я та приказки” (1983) С. Мішаніча, М. Пазяка, “Прислів'я та приказки” (1989–1991) М.М. Пазяка, “Oxford Dictionary of Proverbs” (2008) Дж. Спик, “Deutsches Sprichwörter-Lexikon” (1867–1880) К. Вандэра і інш., беларуска-іншамоўныя даведнікі “Русско-белорусский словарь пословиц” (2001) Я.Я. Іванова,

“Беларуска-нямецкі парэміялагічны слоўнік” (2006) Я.Я. Іванова, Н.К. Рама-навай, “Русско-белорусский паремиологический словарь” (2007) Я.Я. Іванова, В.М. Макіенкі, “Польска-беларускі парэміялагічны слоўнік” (2007) Я.Я. Іванова, С.Ф. Івановай, “Англа-беларускі парэміялагічны слоўнік” (2009) пад рэдакцыяй Я.Я. Іванова і інш. (гл. “Спіс лексікаграфічных крыніц”).

М е т а д ы д а с л е д а в а н н я – апісальны метады; лінгвакультурала-гічны аналіз; колькасны аналіз; распрацавана метадыка выяўлення спецыфіч-насці і нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду мовы.

Навуковая навізна

Навуковая навізна вынікаў дысертацыйнага даследавання заключаецца ў вызначэнні нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду беларускай мовы як дыферэнцаванай характарыстыкі, якая выяўляецца не толькі ў наяўнасці спецыфічна беларускіх (на фоне іншых моў) прыказак, іх уласна моўнай своеасаблівасці і нацыянальна-культурнай маркіраванасці, але і ў нацыянальнай афарбаванасці (як выніку лінгвакультурнай асіміляцыі) агульных з іншымі мовамі прыказак (інтэрнацыянальных і ўніверсальных). Упершыню вызначаны ступень і характар нацыянальнай адметнасці іншамоўных прыказкавых адзінак у складзе прыказкавага фонду беларускай мовы.

Інавацыйны характар мае распрацаваная ў дысертацыі метадыка вызначэння аб’ёму і характару спецыфічнасці і нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду мовы шляхам фіксацыі, сістэматызацыі і лінгвакультурнай дыферэнцыяцыі не толькі спецыфічных (на фоне іншых моў) і агульных з іншымі мовамі (на падставе роднасці моў і моўных кантактаў) прыказак, але і нацыянальна-культурна маркіраваных і ўласна беларускамоўных элементаў іх структуры і зместу. Упершыню ўстаноўлены і апісаны суадносіны спецыфічна беларускіх, інтэрнацыянальных і ўніверсальных прыказак (у сінхранічным плане на шырокім моўным фоне), а ў іх межах нацыянальна адметных і нейтральных адзінак у складзе прыказкавага фонду беларускай мовы.

У дысертацыі даследаваны моўны матэрыял, які раней не вывучаўся ў поўным аб’ёме ні ў беларускім, ні ў замежным мовазнаўстве, – універсальныя, інтэрнацыянальныя і спецыфічна беларускія прыказкі ў складзе сучаснай літаратурнай мовы, прыказкавага мінімуму і асноўнага прыказкавага фонду, што дазволіла забяспечыць належную аб’ектыўнасць у вызначэнні спецыфікі і нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду беларускай мовы. Названы моўны матэрыял упершыню ўведзены ў навуковы ўжытак і адлюстраваны ў падрыхтаваных аўтарам дысертацыі і апублікаваных полілінгвальным слоўніку і слоўнікавых матэрыялах.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону

1. Нацыянальная адметнасць прыказкавага фонду беларускай мовы абумоўлена яго спецыфічнымі (унікальнымі на фоне іншых моў) адзінкамі, у якіх прама і непасрэдна адлюстроўваюцца гісторыя, культура і светапогляд беларускага народа, але колькасна і якасна абмежавана агульнымі з іншымі

мовамі прыказкамі. Ступень нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду залежыць як ад аб'ёму спецыфічна беларускіх і агульных з іншымі мовамі адзінак, так і ад нацыянальнай адметнасці vs. нейтральнасці асобных элементаў іх структуры ці зместу. Аб'ём і характар нацыянальнай адметнасці адзінак прыказкавага фонду аб'ектыўна выяўляюцца толькі ў сінхранічным плане і найбольш рэпрэзентатыўна адлюстроўваюцца толькі ў найбольш актыўных у вусным і пісьмовым маўленні адзінак (прыказкавым складзе літаратурнай мовы, прыказкавым мінімуме, асноўным прыказкавым фондзе).

Упершыню распрацавана метадыка вызначэння аб'ёму і характару спецыфічнасці і нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду мовы шляхам фіксацыі, сістэматызацыі і лінгвакультурнай дыферэнцыяцыі ў сінхранічным плане як спецыфічных (на фоне іншых моў) vs. агульных з іншымі мовамі адзінак, так і нацыянальна адметных vs. нейтральных элементаў іх структуры і зместу на матэрыяле найбольш функцыянальна актыўных прыказак.

2. Адзінкі прыказкавага фонду беларускай мовы дыферэнцуюцца ў сінхранічным плане паводле крытэрыю моўнай спецыфічнасці на дзве групы – унікальныя на фоне іншых моў (спецыфічна беларускія) і агульныя з іншымі мовамі. Агульныя з іншымі мовамі адзінкі размяжоўваюцца паводле крытэрыю наяўнасці vs. адсутнасці міжмоўных сувязей на два класы прыказак – інтэрнацыянальныя (дэтэрмінаваныя роднасцю моў ці моўнымі кантактамі) і ўніверсальныя (не абумоўленыя ні роднасцю моў, ні моўнымі кантактамі). Агульная колькасць універсальных і інтэрнацыянальных адзінак у некалькі разоў перавышае колькасць спецыфічна беларускіх прыказак у складзе функцыянальна актыўных адзінак прыказкавага фонду беларускай мовы, што паказвае на яго інтэграванасць у славянскі і агульнаеўрапейскі парэміялагічны кантынуум. Спецыфічна беларускія адзінкі пераважаюць у прыказкавым складзе літаратурнай мовы (больш за 19%), удвая менш прадстаўлены ў асноўным прыказкавым фондзе (6,6%) і ў чатыры разы менш – у прыказкавым мінімуме (5,5%), што паказвае на большую ступень нацыянальнай адметнасці прыказак як моўных знакаў у пісьмовым маўленні, чым у вусным маўленні.

Упершыню вызначаны аб'ём спецыфічна беларускіх прыказак (289 унікальных на фоне іншых моў адзінак), акрэслены характар агульных з іншымі мовамі прыказак, якія дыферэнцаваны на інтэрнацыянальныя (1164 адзінак) і ўніверсальныя (76 адзінак) у складзе 1529 найбольш актыўных у вусным і пісьмовым маўленні адзінак прыказкавага фонду беларускай мовы.

3. Беларуская нацыянальная культура і мова праяўляюцца ў спецыфічна беларускіх прыказках цэласна (як у моўных знаках) і дыферэнцавана – у нацыянальна-моўна своеасаблівых і нацыянальна-культурна маркіраваных асобных элементах структуры і зместу прыказак (у лексічных і фразеалагічных адзінках уласна беларускага паходжання, у словах-рэаліях і безэквівалентных словах, у адлюстраваных у прыказках уяўленнях і вобразах як фрагментах нацыянальнай карціны свету). Сярод нацыянальна-культурна маркіраваных элементаў (79,32%) у спецыфічна беларускіх прыказках пераважаюць вобраз-

ныя ўяўленні як частка нацыянальнай карціны свету (39,85%), што вызначае характар прыказкавага фонду ў беларускай мове. Сярод нацыянальна-моўна-своеасаблівых элементаў (20,68%) у спецыфічна беларускіх прыказках пераважае лексіка ўласна беларускага паходжання (14,94%). Дыферэнцаваны характар нацыянальнай адметнасці ўласцівы большасці спецыфічна беларускіх прыказак (64,48%), што сведчыць аб высокай ступені іх арыентаванасці на адлюстраванне фактаў нацыянальнай культуры і асаблівасцей нацыянальнай мовы.

Упершыню ўстаноўлены дыферэнцаваны характар і вызначана ступень нацыянальнай адметнасці спецыфічна беларускіх (на фоне іншых моў) адзінак прыказкавага фонду беларускай мовы.

4. Агульныя з іншымі мовамі прыказкі размяжоўваюцца паводле адлюстравання элементамі структуры і зместу асаблівасцей беларускай мовы і культуры на нацыянальна адметныя і нейтральныя. Нацыянальная адметнасць універсальных прыказак праяўляецца ў іх лінгвакультурнай маркіраванасці ў беларускай мове (на фоне аналагаў у іншых мовах). Нацыянальная адметнасць інтэрнацыянальных прыказак – гэта вынік іх лінгвакультурнай асіміляцыі ў беларускай мове. Нацыянальна адметныя адзінкі ў складзе агульных з іншымі мовамі прыказак колькасна перавышаюць нейтральныя. Агульная колькасць нацыянальна адметных універсальных і інтэрнацыянальных адзінак перавышае колькасць спецыфічна беларускіх прыказак у складзе функцыянальна актыўных адзінак прыказкавага фонду беларускай мовы. Гэта сведчыць аб тым, што нацыянальная адметнасць прыказкавага фонду беларускай мовы абумоўлена не аб'ёмам спецыфічна беларускіх прыказак, а высокай ступенню, з аднаго боку, лінгвакультурнай асіміляцыі ў ёй інтэрнацыянальных прыказак, а з другога, лінгвакультурнай маркіраванасці ў беларускай мове ўніверсальных прыказак.

Упершыню ўстаноўлены аб'ём і характар нацыянальна-культурнай і нацыянальна-моўнай адметнасці ў беларускай мове інтэрнацыянальных і ўніверсальных прыказак, іх вызначальная роля ў стварэнні нацыянальнай адметнасці ўсяго прыказкавага фонду беларускай мовы.

Асабісты ўклад саіскальніка вучонай ступені.

Дысертацыя з'яўляецца вынікам даследавання, самастойна выкананага аўтарам на падставе аналізу сабранага і сістэматызаванага моўнага матэрыялу, атрыманага шляхам суцэльнай выбаркі з парэміяграфічных крыніц.

Апрабацыя дысертацыі і інфармацыя аб выкарыстанні яе вынікаў.

Вынікі дысертацыі прайшлі апрабацыю на 24 міжнародных навуковых мерапрыемствах (з іх 5 за мяжой – у Германіі, Польшчы, Расіі, Украіне): XL Міжнароднай філалагічнай канферэнцыі (Санкт-Пецярбург, 14–19 сакавіка 2011 г.); III Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Усходнеславянскія мовы і літаратуры ў еўрапейскім кантэксце” (Магілёў, 14–15 кастрычніка 2011 г.); Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Куляшоўскія чытанні”

(Магілёў, 26–27 красавіка 2012 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Wort – Text – Zeit XII. Die Phraseologie im Idiolekt und im System der slawischen Sprachen” (Шчэцын, Польшча – Грайфсвальд, Германія, 14–17 лістапада 2013 г.); Міжнародным навуковым сімпозіуме “Шестые Жуковские чтения” (Вялікі Ноўгарад, Расія, 12–14 мая 2014 г.); Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Куляшоўскія чытанні” (Магілёў, 16 красавіка 2015 г.); Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Слова ў мове, маўленні, тэксце” (Брэст, 23 красавіка 2015 г.); VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Тэкст. Мова. Чалавек” (Мазыр, 11–15 мая 2015 г.); IV Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Усходнеславянскія мовы і літаратуры ў еўрапейскім кантэксце” (Магілёў, 30–31 кастрычніка 2015 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Славянская міфалогія і этналінгвістыка” (Гомель, 2–3 снежня 2015 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Усходнеславянскія мовы ў сучаснай лексікаграфіі” (Мінск, 11 снежня 2015 г.); Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Псіхалогія і камунікацыя ў прававой сістэме” (Магілёў, 29 студзеня – 29 лютага 2016 г.); XLV Міжнароднай філалагічнай канферэнцыі (Санкт-Пецярбург, 14–21 сакавіка 2016 г.); Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Куляшоўскія чытанні” (Магілёў, 21 красавіка 2016 г.); II Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Актуальныя праблемы філалогіі та журналістыкі” (Ужгарад, Украіна, 21–22 красавіка 2016 г.); Міжнародным форуме “Скарынаўскія чытанні – 2016: кніга як феномен культуры, мастацтва, тэхналогіі” (Мінск, 6–7 верасня 2016 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Універсальнае і нацыянальнае ў моўнай карціне свету” (Мінск, 14–15 кастрычніка 2016 г.); VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Славянская фразеалогія ў сінхраніі і дыяхраніі” (Гомель, 6–7 снежня 2016 г.); V Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Усходнеславянскія мовы і літаратуры ў еўрапейскім кантэксце” (Магілёў, 27–28 кастрычніка 2017 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Раманаўскія чытанні – XIII” (Магілёў, 25–26 кастрычніка 2018 г.); Міжнародным навукова-практычным семінары “Нямецкая мова – лінгвадыдактычнае забеспячэнне і метадыка выкладання” (Магілёў, 28 лютага 2019 г.); V Міжнародным навукова-практычным анлайн-семінары (вебінары) “Тэарэтычныя і практычныя перадумовы падрыхтоўкі полілінгвальных спецыялістаў у ВНУ” (Магілёў, 1 красавіка 2019 г.); VI Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Усходнеславянскія мовы і літаратуры ў еўрапейскім кантэксце” (Магілёў, 25 кастрычніка 2019 г.); VI Міжнародным навукова-практычным анлайн-семінары (вебінары) “Тэарэтычныя і практычныя перадумовы падрыхтоўкі полілінгвальных спецыялістаў у ВНУ” (Магілёў, 3 красавіка 2020 г.).

Дысертацыя абмяркоўвалася на кафедрах тэарэтычнай і прыкладнай лінгвістыкі і на кафедрах агульнага і славянскага мовазнаўства Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А. Куляшова.

Вынікі дысертацыі і апублікаваны фактычны матэрыял даследавання выкарыстоўваюцца ў вучэбным працэсе ва УА “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова” (атрымана 7 актаў укаранення), а таксама за межамі

Рэспублікі Беларусь – у адукацыйным працэсе і навукова-даследчай дзейнасці ў Гуманітарна-эканамічнай акадэміі ў Лодзі, Польшча (атрымана 1 даведка аб выкарыстанні).

Апублікаванне вынікаў дысертацыі.

Асноўныя вынікі дысертацыі адлюстраваны ў 51 публікацыі (аб’ёмам 35,1 аўт. арк.), у тым ліку 6 артыкулах у рэцэнзаваных навуковых выданнях, якія ўключаны ў спіс ВАК Рэспублікі Беларусь (3,1 аўт. арк.), 6 артыкулах у замежных рэцэнзаваных навуковых выданнях (3,3 аўт. арк.), 19 артыкулах у зборніках навуковых прац (7,0 аўт. арк.), 17 матэрыялах канферэнцый (3,1 аўт. арк.), 2 тэзісах (0,2 аўт. арк.), 1 слоўніку (18,4 аўт. арк.).

Структура і аб’ём дысертацыі

Дысертацыя мае наступныя структурныя часткі: уводзіны, агульная характарыстыка работы, асноўная частка (якая складаецца з чатырох глаў), заключэнне, бібліяграфічны спіс (які складаецца з выкарыстанай літаратуры – 278 пазіцый, лексікаграфічных крыніц – 57 пазіцый, публікацый саіскальніка вучонай ступені – 51 пазіцыя). Да дысертацыі прыкладаюцца 9 дадаткаў.

Агульны аб’ём дысертацыі – 224 старонкі, з якіх асноўны тэкст – 188, у тым ліку рысункаў – 1, спіс літаратуры – 35, дадаткі – 251 старонка.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

У **главе 1 “Праблема вывучэння нацыянальнай своеасаблівасці прыказак у беларускай мове”** зроблены аналітычны агляд навуковай літаратуры па тэме дысертацыйнага даследавання, ахарактарызаваны асноўныя напрамкі вывучэння нацыянальна-культурнай своеасаблівасці беларускіх прыказак, акрэслены праблемы вызначэння іх нацыянальнай спецыфікі, абгрунтаваны асноўная канцэпцыя і напрамак даследавання.

У **главе 2 “Методыка вызначэння спецыфікі і нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду мовы”** удакладнена паняцце прыказкі як моўнай адзінкі; вызначаны параметры функцыянальнай дыферэнцыяцыі прыказкавага фонду, акрэслены найбольш лінгвакультурна значныя элементы структуры і зместу прыказак; вызначаны асноўныя паняцці і прынцыпы вывучэння іх нацыянальнай адметнасці; распрацаваны прыёмы вызначэння і апісання нацыянальна адметнай часткі прыказкавага фонду беларускай мовы.

У **раздзеле 2.1** адзначана, што прыказкам як моўным адзінкам уласцівы комплекс лінгвістычных прымет (узнаўляльнасць, устойлівасць, сінтаксічная эквівалентнасць сказу, лагічная форма суджэння, аўтасемантычнасць, абагульнена-ўніверсальнае значэнне, адсутнасць асацыяцыі з індывідуальна-аўтарскім паходжаннем), на падставе якіх акрэсліваецца аб’ём прыказкавых адзінак у мове. Найбольш лінгвакультуралагічна значнымі (рэlevantнымі моўнай свядомасці) элементамі прыказак як моўных адзінак з’яўляюцца паводле іх плану выражэння (сукупнасці форм адлюстравання зместу) лексічны

склад, граматычная арганізацыя, фармальныя варыянты, структурная мадэль, а паводле іх зместавага плану – унутраная форма, прыказкавы прататып, паняцці і вобразныя ўяўленні, якія адлюстраваны ў ключавых лексічных кампанентах прыказак. Названыя элементы ў сваёй сукупнасці з’яўляюцца для носьбітаў мовы асноўнымі адзнакамі для дыферэнцыяцыі блізкіх паводле структуры і зместу прыказкавых адзінак або як фармальных варыянтаў адной прыказкі, або як асобных прыказак (у тым ліку і ў розных мовах). Найбольш лінгвістычна значнымі крытэрыямі дыферэнцыяцыі прыказкавага фонду з’яўляюцца ступень і характар вядомасці і ўжывальнасці прыказак, на падставе чаго вылучаюцца тры іх асноўныя групы – прыказкавы склад літаратурнай мовы (паводле тлумачальных парэміялагічных слоўнікаў), прыказкавы мінімум (мінімальная колькасць найбольш вядомых сучасным носьбітам мовы прыказак), асноўны прыказкавы фонд (мінімальная колькасць найбольш ужывальных прыказак на працягу некалькіх апошніх стагоддзяў). Сукупнасць гэтых трох груп прыказак (вызначаных у даследаваннях І.Я. Лепшава, М.А. Якалцэвіч, М.Ю. Котавай, Я.Я. Іванова) з’яўляецца найбольш рэпрэзентатыўным моўным матэрыялам для вызначэння нацыянальнай адметнасці адзінак прыказкавага фонду беларускай мовы.

У **раздзеле 2.2** вызначаны асноўныя паняцці апісання нацыянальнай адметнасці беларускіх прыказак: “нацыянальная адметнасць прыказкавага фонду мовы”; “спецыфічна беларускія (на фоне іншых моў) прыказкі”; “агульныя з іншымі мовамі прыказкі”; “нацыянальна адметныя прыказкі”; “нацыянальна-моўная своеасаблівасць прыказкі”; “нацыянальна-культурная маркіраванасць прыказкі”. Акрэслены асноўныя прынцыпы даследавання нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду: 1) нацыянальна-культурная адметнасць асобных элементаў зместу ці структуры прыказак; 2) нацыянальна-моўная адметнасць прыказак ці асобных элементаў іх будовы; 3) нацыянальная адметнасць агульных з іншымі мовамі прыказак; 4) сінхранічны падыход у вызначэнні нацыянальнай спецыфічнасці; 5) неабходнасць высокай ступені рэпрэзентатыўнасці моўнага матэрыялу; 6) магчымасць вымярэння ступені і характару нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду.

У **раздзеле 2.3** распрацавана і абгрунтавана спецыяльная методыка вызначэння нацыянальна адметнай часткі прыказкавага фонду беларускай мовы. Размяжоўваюцца два напрамкі ажыццяўлення даследавання: 1) шэраг прыёмаў фіксацыі, сістэматызацыі, дыферэнцыяцыі шляхам структурнага мадэлявання аналагічных іншамоўным і ўнікальных беларускіх прыказак (у аднабаковай сінхранічнай праекцыі ў кірунку ад беларускай мовы да іншых моў) для размежавання на гэтай падставе агульных і спецыфічных (у адносінах да іншых моў) прыказкавых адзінак; 2) шэраг прыёмаў дэскрыптыўнага, лінгвакультуралагічнага і колькаснага аналізу вызначаных у ходзе папярэдняга даследавання агульных і спецыфічных (у адносінах да іншых моў) адзінак прыказкавага фонду беларускай мовы. Даследаванне павінна ажыццяўляцца паэтапна, кожны наступны этап грунтуецца на выніках папярэдняга. Акрэслены

этапы даследавання: 1) вызначэнне і сістэматызацыя фактычнага матэрыялу даследавання; 2) дыферэнцыяцыя спецыфічна беларускіх і агульных з іншымі мовамі прыказак (ажыццяўляецца паслядоўна паводле 8 устаноўленых крокаў); 3) вызначэнне нацыянальна-моўнай своеасаблівасці прыказак; 4) вызначэнне нацыянальна-культурнай маркіраванасці прыказак; 5) вызначэнне аб'ёму і характару спецыфікі і нацыянальнай адметнасці адзінак прыказкавага фонду.

У главе 3 “**Спецыфічнасць (на фоне іншых моў) прыказкавага фонду беларускай мовы**” акрэслены суадносіны спецыфічных на фоне агульных (з іншымі мовамі) прыказкавых адзінак; устаноўлены аб'ём і склад універсальных (не абумоўленых роднасцю моў і моўнымі кантактамі), інтэрнацыянальных (абумоўленых роднасцю моў і/або моўнымі кантактамі) і спецыфічных (унікальных у адносінах да іншых моў) прыказак; вызначаны аб'ём спецыфічнай (на фоне агульнай з іншымі мовамі) часткі прыказкавага фонду беларускай мовы.

Абгрунтаваны крытэрыі размежавання нацыянальна спецыфічнай і агульнай з іншымі мовамі частак прыказкавага фонду мовы. У дачыненні да прыказак вызначаны паняцці нацыянальнага (спецыфічна беларускага), інтэрнацыянальнага, універсальнага, якія паслядоўна проціпастаўляюцца паводле апазіцыі “спецыфічнае vs. агульнае”. Адзначана, што для вызначэння нацыянальнай спецыфічнасці прыказак дастаткова іх сінхранічнай праекцыі на аналагічныя адзінкі ў іншых мовах (паводле спецыфічнасці vs. агульнасці на фоне іншых моў), паколькі носьбіту мовы для вызначэння нацыянальнага характару прыказкі дастаткова ведаць толькі тое, ці сустракаецца або не сустракаецца яна ў якіх-небудзь іншых мовах безадносна таго, адкуль і якім шляхам, калі і чаму пэўная адзінка трапіла ў родную мову. Гэта адпавядае інтраспектыўнаму падыходу да апісання ўстойлівых у маўленні адзінак, калі даследчык верыфікуе кожнае выказанае лінгвістычнае палажэнне ў межах той эмпірычнай прасторы, у якой яго змест натуральна ўспрыняў бы і любы носьбіт мовы.

У раздзеле 3.1 вызначаны ўніверсальныя прыказкі ў складзе беларускай мовы, да якіх адносяцца адзінкі, што маюць у іншых мовах прыказкі-аналагі і пабудаваныя па адной і той жа структурнай мадэлі, якая не абумоўлена ні роднасцю моў, ні моўнымі кантактамі. Устаноўлена, што ў складзе найбольш вядомых і ўжывальных прыказак беларускай мовы ўжываецца 5% адзінак, якія можна кваліфікаваць як універсальныя. Такія прыказкі сустракаюцца (паводле парэміяграфічных крыніц) як у беларускай мове, так і ў многіх іншых мовах розных сямей і груп (еўрапейскіх, а таксама ў арабскай, персідскай, кітайскай, японскай мовах). Яскравым прыкладам універсальнай адзінкі можа служыць прыказка *Дыму без агню не бывае* [СБП 141] і яе фармальны варыянт *Дзе дым, там і полымя* [РССП 275]. Гэта прыказка мае аналагі ў некалькіх дзясятках мовах, многія з якіх ніколі не мелі паміж сабой кантактаў (ні прамых, ні апасродкаваных – праз іншыя мовы). Усе рэалізацыі прыказкі *Дыму без агню не бывае* [СБП 141] або *Дзе дым, там і полымя* [РССП 275] у шматлікіх мовах

адпавядаюць адной універсальнай прыказкавай мадэлі, якая мае два варыянты (паводле даведніка Дж. Пацалаі): *(There is) no smoke without (some) fire* or *If there is (no) smoke, there is (no) fire (v1)* – ‘Няма дыму без (невялікага) агню або Калі ёсць (няма) дым(-у), ёсць (няма) агонь(-ю)’); *There is no fire without (some) smoke* or *If there is (no) fire, there is (no) smoke (v2)* – ‘Няма агню без (невялікага) дыму або Калі ёсць (няма) агонь(-ю), ёсць (няма) дым(-у)’ [EP 35].

У раздзеле 3.2 вызначаны інтэрнацыянальныя прыказкі ў беларускай мове, да якіх адносяцца адзінкі, што адначасова сустракаюцца (ужываюцца) у тых мовах, звязаных адносінамі моўнай роднасці ці моўных кантактаў. Так, прыказка *Захацеўшы сабаку выцяць (ударыць), палку (кій) знойдзеш* [СБП 158] ужываецца не толькі ў беларускай мове, але і ў многіх славянскіх, балтыйскіх, германскіх, раманскіх мовах (паводле парэміяграфічных крыніц), напр.: польск. *Kto chce psa bic, lasno kij znajdzie* (‘Хто хоча сабаку ўдарыць – кія знойдзе’) [PP 470] = руск. *Кому надо собаку ударить, тот и палку найдёт* [БСРП 844] або *Кому надо собаку ударить, тот и палку сыщёт* [БСРП 844] = укр. *Хто хоче собаку вдарити, той кия знайде* [ПП I 314] = літ. *Kas nori sunj musti, tas ir lazdsi randa* (‘Хто захоча сабаку ўдарыць – палку знойдзе’) [PP 470] = англ. *He that's resolved to beat a dog, never wants long a stick* (‘Хто вырашыў сабаку ўдарыць – ніколі доўга палку не шукае’) [PP 470] = ням. *Wer einen Hund wil werfen / schlagen, findet bald einen Prügel / Stock* (‘Хто захоча кінуць у / ўдарыць сабаку, палку / кія хутка знойдзе’) [PP 470] = фр. *Qui veut fraper un chien facilement trouve un baton* (‘Хто захоча сабаку ўдарыць – палку лёгка знойдзе’) [PP 470] і інш. Усе інтэрнацыянальныя прыказкі ў беларускай мове можна размежаваць на чатыры групы: 1) прыказкі, што маюць толькі адзін іншамоўны аналаг (часцей у рускай, польскай, украінскай мовах); 2) прыказкі, што маюць два іншамоўныя аналагі (часцей у польскай і рускай мовах, у польскай і украінскай мовах, у рускай і ўкраінскай мовах); 3) прыказкі, што маюць тры іншамоўныя аналагі (часцей у польскай, рускай, украінскай мовах); 4) прыказкі, што маюць больш за тры іншамоўныя аналагі (часцей у польскай, рускай, украінскай, літоўскай, нямецкай мовах). Найбольшая колькасць іншамоўных аналагаў прыказак інтэрнацыянальнага характару прыпадае на рускую мову (86,59%), а таксама на ўкраінскую мову (75,75%).

У раздзеле 3.3 вызначаны спецыфічна беларускія прыказкі (унікальныя на фоне іншых моў), аналагі якіх не зафіксаваны ў іншых мовах (паводле парэміяграфічных крыніц). Такія прыказкі складаюць нацыянальны кампанент прыказкавага фонду беларускай мовы: *Ад вялікіх любошчаў (З вялікага каханьня) сабачае разбежышча; Ад жыгучкі трымай далей ручкі; Адным калом плота не падапрэш; Апошньому парасяці цыцка пад хвастом; Бог не слухае, што свіння рухае; Гразь – не кароста, сорам – не дым; Добрае карэнне, добрае і насенне; Лепшая радня – свая раўня; Дурной бабе і галава мяшае; Не заўсёды світае, як певень спявае; Не пад’ясі, то і святых прадасі; Няма тае (той) крамы, каб прадаваліся мамы; Смачны жабе арэх, ды зубоў бог не даў; У жыцці згода як у жніво пагода; Цянькі адбіраюць дзянькі; Шэпты хату губяць (зводзяць); Які*

музыка, такая і музыка (такое і гране) і інш. Устаноўлена, што з 1529 адзінак фактычнага матэрыялу даследавання, спецыфічна беларускімі з'яўляюцца 289 прыказак. Частка з іх (59 адзінак) раней вызначаліся паводле паходжання як уласна беларускія ў лінгвакраіназнаўчым даведніку “Беларускія прыказкі, прымаўкі і крылатыя выразы” (1997) С.Ф. Івановай і Я.Я. Іванова і ў “Этымалагічным слоўніку прыказак” (2014) І.Я. Лепешава. Такім чынам, у выніку даследавання 230 прыказак упершыню кваліфікаваны як спецыфічна беларускія (г. зн. уласна беларускія паводле паходжання).

Аб’ём спецыфічна беларускіх адзінак прыказкавага фонду складае 18,9%, аб’ём агульных з іншымі мовамі адзінак – 81,1%. Такая розніца тлумачыцца тым, што беларуская мова і культура, па-першае, ніколі не былі ізаляваныя ад іншых моў і культур, па-другое, у розныя часы падпадалі пад моцны ўплыў суседніх моў і культур, і па-трэцяе, на працягу доўгага часу сваёй гісторыі развіваліся супольна з блізкімі мовамі і культурамі (польскай, рускай, украінскай, літоўскай). Спецыфічна беларускія адзінкі пераважаюць у прыказкавым складзе сучаснай літаратурнай мовы (19,39%), амаль у тры разы менш прадстаўлены ў асноўным прыказкавым фондзе (6,58%) і амаль у чатыры разы менш – у прыказкавым мінімуме (5,49%), што паказвае на большую ступень нацыянальнай адметнасці прыказак як моўных знакаў у пісьмовым маўленні, чым у вусным маўленні.

У **главе 4 “Нацыянальная адметнасць прыказкавага фонду беларускай мовы”** устаноўлены аб’ём і характар нацыянальна-культурнай маркіраванасці і нацыянальна-моўнай своеасаблівасці спецыфічна беларускіх (на фоне іншых моў) прыказак, лінгвакультурнай асіміляванасці ў беларускай мове інтэрнацыянальных прыказак, лінгвакультурнай маркіраванасці ўніверсальных прыказак; вызначана ўдзельная вага нацыянальна адметных адзінак у прыказкавым фондзе беларускай мовы.

У **раздзеле 4.1** устаноўлена, што спецыфічна беларускія (на фоне іншых моў) прыказкі выяўляюць нацыянальную адметнасць як цэласныя моўныя знакі і паводле асобных элементаў структуры, зместу. Усе спецыфічна беларускія прыказкі з’яўляюцца нацыянальна адметнымі як цэласныя моўныя знакі, паколькі маюць нацыянальна спецыфічную структурную мадэль (рэалізаваную ў форме ўстойлівай фразы толькі ў беларускай мове), а таксама нацыянальна спецыфічны прыказкавы прататып (актуалізаваны толькі ў беларускай мове як адлюстраванне часткі нацыянальна-моўнай карціны свету). Нацыянальна-моўная своеасаблівасць спецыфічна беларускіх прыказак выяўляецца ў лексічных адзінках уласна беларускага паходжання (14,94%), у тым ліку дыялектных (3,83%), размоўных (7,66%), аказіянальных (3,45%), а таксама ў фразеалагічных адзінках уласна беларускага паходжання (3,45%), у тым ліку размоўных (2,68%), аказіянальных (0,77%), напр.: *З грамаці хлеба не гамаці; Няма горшай балесці, як хочацца есці; Ад вялікіх любошчаў сабачае разбежышча; Лепш кепскія скокі, чым добрыя хаўтуры; Дзе прыбытак чуюць, там памагачы начуюць; Хоць не ўежна, але ўлежна; Еш хоць расперажыся,*

але (толькі) і працаваць не ляніся; Не заўсягды <яды>, як на Дзяды <а працы, як у нядзелю>; Тады маці міла, як ногі мыла і г.д. У сваю чаргу, нацыянальна-культурная маркіраванасць спецыфічна беларускіх прыказак выяўляецца ў безэквівалентных (у дачыненні да рускай мовы) лексічных адзінках (3,01%), словах-рэаліях (14,66%), у адюстраваных у слоўных кампанентах прыказак паняццях (21,8%) і вобразах (39,85%) як фрагментах беларускай нацыянальнай карціны свету, напр.: *Ад жыгучкі трымай далей ручкі; Каму па каму, а каму <дык> два камы; Што хаўрусна, тое красна; Пазнаюць нашу дачку і ў андарачку; Які музыка, такая і музыка (такое і гране); Чым за морам віно піць, лепей (лепш) з Нёмана (у Нёмане) вадзіцу; Хвароба – мігрэнь: жраць ахвота, а працаваць лень; Хмель не вада – чалавеку бяда; Гадуў, мядзведзь, дзеці, каб было за кім сядзеці; Добрае карэнне, добрае і насенне; Чырвоная-белая ўсё пераделае* і г.д.

У раздзеле 4.2 вызначана нацыянальная адметнасць інтэрнацыянальных прыказак, якая ўзнікае ў выніку іх лінгвакультурнай асіміляцыі ў беларускай мове і выяўляецца ў іх спецыфічна беларускіх (на фоне іншых моў) варыянтах. Спецыфічна беларускія варыянты інтэрнацыянальных прыказак набываюць у беларускай мове нацыянальна-моўную своеасаблівасць і/або нацыянальна-культурную маркіраванасць. Нацыянальна-моўная своеасаблівасць інтэрнацыянальных адзінак у прыказкавым фондзе беларускай мовы выяўляецца ў наяўнасці, па-першае, унікальнага варыянта структурнай мадэлі прыказкі (34,54%), па-другое, яе адметнага лексічнага складу (26,49%), па-трэцяе, яе адмысловай граматычнай арганізацыі (15,78%), напр.: *Не баішся ківа, пабаішся кія* або *Не слухаеш ківа, дык паслухаешся кія* [КС 166; СБП 260; ТСП 357], параўн.: руск. *Не слушался отца, послушаешься (послушается) кнутца* [БСРП 633] = укр. *Не боїшся кива, не боїшся кия* [ПП III 52]. Таксама: *Ад смерці доктара няма* [ТСП 70] або *Ад старасці ды ад смерці няма лекаў на свеце* [СБП 51; ТСП 71], параўн.: польск. *Od starości i śmierci nie ma lekarstwa* ('Ад старасці і ад смерці няма лекаў') [НКРР III 33]; *Nie ma lekarstwa na śmierć* ('Няма лекаў ад смерці') [НКРР III 33] = руск. *От смерти нет лекарства* [БСРП 832] = укр. *Від старості і смерті нема ліків на свімі* [ПП II 280]; *Від смерті ліків нема* [ПП II 280] = літ. *Nuo smertelės nėra žolelės* ('Ад смерці няма лекаў') [РР 446] = англ. *There is no medicine against death* ('Ад смерці няма лекаў') [РР 449] = ням. *Wider den Tod ist kein Kraut gewachsen* ('Супраць смерці няма зеля') [DSL IV 1244] = ісп. *Todo tiene remedio menos la muerte* ('Ад усяго ёсць лекі апроч смерці') [РР 446]; *Para enfermedad de años, no hay medicina* ('Ад узроставай хваробы няма лекаў') [RE 239] = іт. *A tutto c'è rimedio fuorché/fuor che alla morte* ('Ад усяго ёсць лекі апроч смерці') [RE 239] = фр. *À la vieillesse, point de remède* ('Ад старасці няма лекаў') [RE 239]. Таксама: *Лепш сто сяброў, чым сто рублёў* [РССП 277], параўн.: руск. *Не имей сто рублей, [а] имей сто друзей* [БСРП 767] = укр. *Не май сто рублів, а одного друга* [ПП III 12]; *Не май сто рублів, як одного друга* [ПП III 12]; *Не май сто кін, як сто друзів* [ПП III 12]; *Не май сто кін у полі, а май друзів доволі* [ПП III 12]. Інтэрнацыянальныя

прыказкі могуць набываць у беларускай мове таксама нацыянальна-культурную маркіраванасць дзякуючы, па-першае, нацыянальным варыяцыям прыказкавых прататыпаў (8,49%), па-другое, ужыванню слоў-рэалій (1,2%), па-трэцяе, адлюстраванню ў слоўных кампанентах спецыфічных (на фоне іншых моў) паняццяў (5,2%) і вобразаў (8,3%), у тым ліку як фрагментаў беларускай нацыянальнай карціны свету, напр.: *Ліхтаром пушчы не асвеціш* [СБП 225; ТСП 308], параўн.: руск. *Искрой избы не осветишь* [БСРП]. Таксама: *Каб не ежка ды адзежка, была б грошай поўна дзежка* [СБП 179; ТСП 244], параўн.: польск. *Gdyby nie gęba, to by człowiek w złocie chodził* ('Каб не рот, то чалавек хадзіў бы ў злоце') [НКРР I 14] = руск. *Если бы брюхо не просило, голова бы в золоте ходила* [БСРП 97] = укр. *Коли б не дірка в роті, ходив би у золоті* [ПП II 329]. Таксама: *Язык Вільні (Кіева) дапытае* [РССП 284] або *Язык да Вільні (да Кіева) давядзе* [КС 279; СБП 452; ТСП 613; РССП 284], параўн.: польск. *Język i do Rzymu doprowadzi (Krakowa, Kijowa)* ('Язык і да Рыма (Кракава, Кіева) давядзе') [НКРР I 866] = руск. *Язык до Киева доведёт* [БСРП 1013; РССП 179] = укр. *Язык до Києва (і до Кія) доведе* [РССП 179] = ісп. *Quien boca ha, a Roma va* ('Хто мае язык, будзе ў Рыме') [МС 347] = іт. *Chi lingua ha a Roma va* ('Хто мае язык, будзе ў Рыме') [МС 347] = фр. *Qui langue a, à Rome va* ('Хто мае язык, будзе ў Рыме') [МС 347]. Таксама: *Адзін сын у сям'і – бліннічак, смятаннік* [ТСП 59], *Один сын – у маткі оприченник* [БСРП 895]. Таксама: *Выбірай <жонку> не на ігрышчы, а на іржышчы* [СБП 89; ТСП 123; РССП 274], параўн.: *Выбирай жену не в хороводе, а в огороде* [БСРП 340].

У раздзеле 4.3 адзначаецца, што ўніверсальная прыказка можа мець пэўныя адрозненні ў розных мовах, таму ў кожнай мове ўжываецца яе пэўны аналаг, якому ў дадзенай мове ўласціва пэўная спецыфіка – нацыянальная адметнасць. Нацыянальная адметнасць беларускіх аналагаў універсальных прыказак выяўляецца (таксама, як і ў спецыфічна беларускіх на фоне іншых моў прыказках), у адлюстраванні, па-першае, спецыфікі беларускай мовы (нацыянальна-моўная своеасаблівасць), а па-другое, фактаў матэрыяльнай і духоўнай культуры, гісторыі, умоў жыцця і светапогляду беларускага народа (нацыянальна-культурная маркіраванасць). Устаноўлена, што нацыянальна-моўная своеасаблівасць аналагаў універсальных адзінак у прыказкавым фондзе беларускай мовы выяўляецца ў наяўнасці, па-першае, унікальнага варыянта структурнай мадэлі прыказкі (32%), па-другое, яе адметнага лексічнага складу (30%), па-трэцяе, адмысловай граматычнай арганізацыі (16%), напр.: *Праз аднаго барана ўвесь статак паганы* [РССП 280] як перафразаванне беларускага аналага <Адна> *паганая (паршывая, шалудзівая) авечка (аўца) увесь гурт (статак, усю чараду) псуе (сапсуе)* [СБП 48; ТСП 67; РССП 273] шырока вядомай універсальнай прыказкі, якая мае структурную мадэль (паводле Дж. Пацалаі) "*One scabbed sheep / calf / cow / goat / lamb / pig will mar / spoil a (whole) flock* ('Адна паршывая авечка / каза / карова / свіння / Адно паршывае цяля / ягня пашкодзіць / сапсуе (увесь) статак'))" [EP 292]. *Куй жалеза, пакуль гарачае (не астыла)* [КС 124; СБП 212; ТСП 292], дзе адмоўнае

не астыла, чаго няма ў іншамойных аналагах універсальнай прыказкі, што мае структурную мадэль (паводле Дж. Пацалаі): “*Strike while the iron is hot (v1)* (‘Куй, пакуль жалеза гарачае’); *One should strike the iron while it is hot (v2)* (‘Трэба кавець жалеза, пакуль яно гарачае’); *The smith strikes (the iron) while it is hot (v3)* (‘Каваль куде (жалеза), пакуль яно гарачае’)” [EP 109]. Нацыянальна-культурная маркіраванасць беларускіх аналагаў універсальных прыказак рэалізуецца ў наяўнасці такіх элементаў іх зместавага плану, як нацыянальныя варыяцыі прыказкавых прататыпаў (6%), словы-рэаліі (1%), адлюстраванія ў слоўных кампанентах прыказак спецыфічныя паняцці (9%) і вобразы (6%), у тым ліку як фрагменты беларускай нацыянальнай карціны свету. Напр.: **Гракі цяпла не прыносяць** [СБП 106; ТСП 143], дзе вясенняя пара атаясамліваецца з цяплом ‘цёплым надвор’ем’ (спецыфічнае паняцце), а сімвал наступлення вясны – гэта гракі, якія прыляцелі з цёплых краін (спецыфічны вобраз ‘прылёт гракоў’), у той час як у іншамойных аналагах універсальнай прыказкі *Адна ластаўка вясны не робіць* [СБП 48; ТСП 65; КАБМ 21] або *Першая ластаўка (Першы шпак) вясны не робіць* [РССП 280] няма згадкі пра цеплыню, а сімвалам вясны выступае ластаўка, у адпаведнасці з структурнай мадэллю гэтай прыказкавай адзінкі (паводле Дж. Пацалаі) “*One swallow does not make / bring a spring / summer* (‘Адна ластаўка не робіць / не прынясе вясны / лета’) or *One flower makes no spring / summer* (‘Адна кветка не робіць вясны / лета’)” [EP 49]. Таксама: *Не адразу Масква будавалася* [СБП 260; ТСП 357] або **Не адразу Вільню пабудавалі** [РССП 278] або **Не за дзень Вільня станавілася** [РССП 279], дзе *Вільня* згадваецца толькі ў беларускім аналогу ўніверсальнай прыказкі, што мае структурную мадэль (паводле Дж. Пацалаі) “*Rome / Moscow / Krakov / Prague / Kiev / Zagreb / Paris / Washington / Lviv / Kayseri / Buda castle / Soho was not built / made in a / one day (in a day)* (‘Рым / Масква / Кракаў / Прага / Кіеў / Загрэб / Парыж / Вашынгтон / Львоў / Кайсеры / замак Буды / Соха не быў пабудаваны / зроблены ў адзін дзень (за дзень)’)” [EP 449].

Нацыянальная адметнасць адзінак прыказкавага фонду беларускай мовы падпадае вымярэнню ў колькасным і якасным аспектах паводле свайго аб’ёму і дыферэнцаванасці як у плане спецыфічнасці vs. агульнасці на фоне іншых моў, так і па асобных паказчыках адлюстравання матэрыяльнай і духоўнай культуры, гісторыі, умоў жыцця і светапогляду беларускага народа.

У выніку даследавання ўстаноўлена, што нацыянальна адметныя прыказкі складаюць у беларускай мове 51,01%, у тым ліку 12,23% спецыфічна беларускіх, 36,36% інтэрнацыянальных, 2,42% універсальных. Нацыянальна адметныя прыказкі маюць розную ўдзельную вагу ў межах асобных груп функцыянальна актыўных адзінак прыказкавага фонду беларускай мовы – прыказкавага складу літаратурнай мовы (51,91%), прыказкавага мінімуму (65,35%), асноўнага прыказкавага фонду (48,3%). Нацыянальна-культурна маркіраваныя прыказкі складаюць 25,3% прыказкавага складу літаратурнай мовы, 21,1% прыказкавага мінімуму, 23,36% асноўнага прыказкавага фонду. У сваю чаргу, нацыянальна-моўная своеасаблівасць уласціва 24,59% адзінак

прыказкавага складу літаратурнай мовы, 26,76% прыказкавага мінімуму, 25,62% асноўнага прыказкавага фонду. Найбольшы аб'ём нацыянальна адметных адзінак (51,91%) ужываецца ў прыказкавым складзе літаратурнай мовы, найменшы (48,3%) – у асноўным прыказкавым фондзе. Апошні паказчык з'яўляецца больш аб'ектыўным, паколькі не залежыць ад экстралінгвістычных фактараў, не абмежаваны пэўным перыядам у гістарычным развіцці беларускай мовы.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі

Выкананае ў дысертацыі даследаванне якасных і колькасных параметраў нацыянальнай адметнасці адзінак прыказкавага фонду беларускай мовы (на матэрыяле прыказкавага складу літаратурнай мовы, прыказкавага мінімуму, асноўнага прыказкавага фонду) дазволіла зрабіць наступныя вывады.

1. Вывучэнне нацыянальна-культурнай своеасаблівасці прыказкавага фонду беларускай мовы ў айчынным мовазнаўстве ажыццяўляецца ў межах шасці напрамкаў (этымалагічным, этналінгвістычным, лінгвакультуралагічным, лінгвакраізнаўчым, а таксама параўнальна-гістарычным і супастаўляльна-тыпалагічным), якія характарызуюцца неаднолькавай рэпрэзентатыўнасцю і прадуктыўнасцю, метадалагічна абмежаваны задачамі асобных дысцыплін, (этымалогіі, этналінгвістыкі, лінгвакультуралогіі, лінгвакраізнаўства, гісторыі мовы, супастаўляльнага і тыпалагічнага мовазнаўства) і ў сукупнасці не ўтвараюць цэласнага падыходу. Агульным для ўсіх згаданых напрамкаў недахопам з'яўляецца недастатковая прадстаўленасць або ўвогуле адсутнасць іншамоўнага прыказкавага матэрыялу, што дэтэрмінуе, з аднаго боку, перабольшванне нацыянальнай спецыфічнасці беларускіх прыказак (за кошт кваліфікацыі як уласна беларускіх тых адзінак, што запазычаны з іншых моў), а з другога боку, да недаацэнкі нацыянальнай спецыфічнасці прыказкавага фонду мовы (за кошт ігнаравання агульных з іншымі мовамі прыказак, якія набылі нацыянальную адметнасць у беларускай мове) [5; 20; 21; 26; 39; 41].

2. Апісанне нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду беларускай мовы павінна ахопліваць не толькі ўласна беларускія адзінкі, але і іншамоўныя прыказкі, якія лінгвакультурна асіміляваліся ў беларускай мове, дзякуючы чаму пачалі адлюстроўваць спецыфіку беларускай нацыянальнай культуры і мовы. Пры вызначэнні нацыянальнай адметнасці прыказак трэба ўлічваць не толькі іх спецыфіку як цэласных моўных знакаў, але таксама і нацыянальна-культурную маркіраванасць і нацыянальна-моўную своеасаблівасць асобных элементаў іх будовы (лексічны склад, граматычная арганізацыя, фармальныя варыянты, структурная мадэль прыказкі) і зместу (прыказкавы прататып, паняцці і вобразы, адлюстраваныя ў лексічным складзе прыказкі). Аб'ём і характар спецыфікі і нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду мовы можна аб'ектыўна вызначыць на матэрыяле прыказак, якія вядомы і таму актуальны

для большасці носьбітаў беларускай мовы (такія адзінкі ўваходзяць у асноўны прыказкавы фонд, прыказкавы мінімум, прыказкавы склад літаратурнай мовы). Методыка вызначэння аб'ёму і характару спецыфічнасці і нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду беларускай мовы прадугледжвае фіксацыю, сістэматызацыю і лінгвакультурную дыферэнцыяцыю ў сінхранічным плане як спецыфічных (на фоне іншых моў) vs. агульных з іншымі мовамі прыказак, так і нацыянальна адметных vs. нейтральных элементаў іх структуры і зместу (шляхам аспектнай аплікацыі – аднабаковай праекцыі беларускай мовы на іншыя мовы) на матэрыяле найбольш вядомых і ўжывальных прыказак (адзінак прыказкавага складу літаратурнай мовы, мінімуму, асноўнага фонду) [8; 15; 24; 40; 42; 48; 49].

3. Адзінкі прыказкавага фонду беларускай мовы дыферэнцуюцца на два тыпы, якасна і колькасна проціпастаўленыя адзін аднаму ў сінхранічным плане паводле моўнай унікальнасці: спецыфічна беларускія (на фоне іншых моў) і агульныя з іншымі мовамі. Спецыфічна беларускія прыказкі – гэта ўнікальныя адзінкі, не зафіксаваныя ні ў адной з іншых моў. У выніку даследавання 230 прыказак упершыню кваліфікаваны як уласна беларускія паводле паходжання (паводле аднабаковай сінхранічнай праекцыі ў кірунку ад беларускай мовы да ўсіх славянскіх, большасці раманскіх і германскіх, літоўскай, латышкай і шэрага іншых моў). Аналіз парэміяграфічных крыніц паказаў, што аб'ём спецыфічна беларускай часткі прыказкавага фонду складае 18,9%, аб'ём агульнай з іншымі мовамі часткі – 81,1%. Такая розніца сведчыць аб глыбокай інтэгрыванасці беларускай мовы і культуры ў еўрапейскі лінгвакультурны кантынум, ілюструе моцны ўплыў суседніх моў і культур (найперш, польскай і рускай), сведчыць аб арэальнай супольнасці беларускай і гістарычна блізкіх моў і культур (польскай, рускай, украінскай, літоўскай).

Агульныя з іншымі мовамі адзінкі прыказкавага фонду беларускай мовы размяжоўваюцца паводле крытэрыя наяўнасці vs. адсутнасці міжмоўных сувязей на два класы – інтэрнацыянальныя (дэтэрмінаваныя роднасцю моў ці моўнымі кантактамі) і ўніверсальныя (не абумоўленыя ні роднасцю моў, ні моўнымі кантактамі). Інтэрнацыянальныя прыказкі ў беларускай мове складаюць 76,01% і дыферэнцуюцца на чатыры групы, паводле колькасці іншамоўных аналагаў (тыя, што маюць толькі адзін аналаг, два, тры і больш за тры аналагі). Найбольшая колькасць іншамоўных аналагаў інтэрнацыянальных беларускіх прыказак прыпадае на рускую мову (86,59%) і на ўкраінскую мову (75,75%), што пацвярджае высокую ступень еднасці ўсходнеславянскіх моў і лінгвакультур у прыказкавых фондах беларускай, рускай, украінскай моў. Устаноўлена, што ў складзе найбольш функцыянальна актыўных адзінак прыказкавага фонду беларускай мовы ўжываецца 4,97% прыказак, якія можна вызначыць як універсальныя. Такія прыказкі сустракаюцца (паводле парэміяграфічных крыніц) не толькі ў беларускай мове, але і ў многіх еўрапейскіх мовах розных сямей і груп, а таксама ў нееўрапейскіх мовах – арабскай, персідскай, кітайскай, японскай і інш. Спецыфічна беларускія (на

фоне іншых моў) і агульныя з іншымі мовамі адзінкі колькасна адрозніваюцца ў складзе прыказкавага фонду беларускай мовы. Спецыфічна беларускіх прыказак больш у літаратурнай мове (19,39%) і значна менш у асноўным прыказкавым фондзе (6,58%) і прыказкавым мінімуме (5,49%). Перавагу спецыфічна беларускіх адзінак у прыказкавым складзе літаратурнай мовы можна патлумачыць вынікам моўнага пурызму. Большы аб'ём спецыфічна беларускіх адзінак у асноўным прыказкавым фондзе, чым у прыказкавым мінімуме, паказвае на тэндэнцыю ў гістарычнай перспектыве да стабілізацыі іх колькасці ў складзе найбольш функцыянальна актыўных прыказак.

Адносна невялікая колькасць уласна беларускіх прыказак сведчыць аб тым, што нацыянальная адметнасць прыказкавага фонду не абумоўлена прама і непасрэдна паводле свайго аб'ёму і характару толькі колькасцю спецыфічна беларускіх (на фоне іншых моў) адзінак, а шмат у чым залежыць ад таго, па-першае, у якой ступені “беларускімі” з'яўляюцца ўніверсальныя прыказкі (наколькі яны з'яўляюцца спецыфічна беларускімі на фоне сваіх аналагаў у іншых мовах), а па-другое, у якой ступені “абеларусіліся” ў беларускай мове інтэрнацыянальныя прыказкі (наколькі яны набылі ў беларускай мове спецыфічнасць у параўнанні з сваімі аналагамі ў роднасных і кантактных мовах [1; 2; 3; 6; 7; 9; 11; 17; 18; 19; 27; 35; 36; 37; 38; 43; 45; 46; 47; 50]).

4. Нацыянальная адметнасць прыказак выяўляецца ў адлюстраванні, па-першае, спецыфікі беларускай мовы (нацыянальна-моўная своеасаблівасць), а па-другое, фактаў матэрыяльнай і духоўнай культуры, гісторыі, умоў жыцця і светапогляду беларускага народа (нацыянальна-культурная маркіраванасць). Мноства нацыянальна адметных адзінак з'яўляецца паказчыкам нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду беларускай мовы ў колькасным плане (паводле аб'ёму) і ў якасным аспекце (паводле дыферэнцаванасці на спецыфічна беларускія і агульныя з іншымі мовамі). Спецыфічна беларускія (на фоне іншых моў) прыказкі выяўляюць нацыянальную адметнасць як цэласныя моўныя знакі і паводле асобных элементаў структуры і/або зместу. Усе спецыфічна беларускія прыказкі з'яўляюцца нацыянальна адметнымі як цэласныя моўныя знакі, паколькі маюць нацыянальна спецыфічную структурную мадэль (рэалізаваную ў форме ўстойлівай фразы толькі ў беларускай мове), а таксама нацыянальна спецыфічны прыказкавы прататып (актуалізаваны толькі ў беларускай мове як адлюстраванне часткі нацыянальна-моўнай карціны свету). Нацыянальна-моўная своеасаблівасць спецыфічна беларускіх прыказак выяўляецца ў лексічных адзінках уласна беларускага паходжання (14,94%), у тым ліку дыялектных (3,83%), размоўных (7,66%), аказіянальных (3,45%), а таксама ў фразеалагічных адзінках уласна беларускага паходжання (3,45%), у тым ліку размоўных (2,68%), аказіянальных (0,77%). Нацыянальна-культурная маркіраванасць спецыфічна беларускіх прыказак выяўляецца ў безэквівалентных (у дачыненні да рускай мовы) лексічных адзінках (3,01%), словах-рэаліях (14,66%), а таксама адлюстраваных у слоўных

кампанентах паняццяў (21,8%) і вобразах (39,85%) як фрагментах беларускай нацыянальнай карціны свету [4; 10; 12; 16; 23; 25; 34; 44].

5. Нацыянальная адметнасць інтэрнацыянальных прыказак з'яўляецца вынікам іх лінгвакультурнай асіміляцыі ў беларускай мове і выяўляецца ў іх спецыфічна беларускіх (на фоне іншых моў) варыянтах. Такія беларускія варыянты інтэрнацыянальных прыказак маюць нацыянальна-моўную своеасаблівасць і/або нацыянальна-культурную маркіраванасць. Нацыянальна-моўная своеасаблівасць інтэрнацыянальных адзінак у прыказкавым фондзе беларускай мовы выяўляецца ў наяўнасці, па-першае, унікальнага варыянта структурнай мадэлі прыказкі (34,54%), па-другое, яе адметнага лексічнага складу (26,49%), па-трэцяе, яе адмысловай граматычнай арганізацыі (15,78%). Інтэрнацыянальныя прыказкі ў выніку сваёй лінгвакультурнай асіміляцыі ў беларускай мове могуць набываць нацыянальна-культурную маркіраванасць дзякуючы, па-першае, нацыянальным варыяцыям прыказкавых прататыпаў (8,49%), па-другое, ужыванню слоў-рэалій (1,2%), па-трэцяе, адлюстраванню ў слоўных кампанентах спецыфічных (на фоне іншых моў) паняццяў (5,2%) і вобразаў (8,3%), у тым ліку як фрагментаў беларускай нацыянальнай карціны свету.

Універсальная прыказка можа мець пэўныя адрозненні ў розных мовах, таму ў кожнай мове ўжываецца яе пэўны аналаг, якому ў дадзенай мове можа быць уласціва пэўная спецыфіка – нацыянальная адметнасць. Нацыянальная адметнасць беларускіх аналагаў універсальных прыказак выяўляецца, як і ў спецыфічна беларускіх (на фоне іншых моў) прыказках, у адлюстраванні, па-першае, спецыфікі беларускай мовы (нацыянальна-моўная своеасаблівасць), а па-другое, матэрыяльнай і духоўнай культуры, гісторыі, умоў жыцця і светапогляду беларускага народа (нацыянальна-культурная маркіраванасць). Нацыянальна-моўная своеасаблівасць аналагаў універсальных прыказкавых адзінак у беларускай мове выяўляецца ў наяўнасці, па-першае, унікальнага варыянта структурнай мадэлі прыказкі (32%), па-другое, яе адметнага лексічнага складу (30%), па-трэцяе, адмысловай граматычнай арганізацыі (16%). Нацыянальна-культурная маркіраванасць беларускіх аналагаў універсальных прыказак рэалізуецца ў наяўнасці такіх элементаў іх зместавага плану, як нацыянальныя варыяцыі прыказкавых прататыпаў (6%), словы-рэаліі (1%), адлюстраваныя ў слоўных кампанентах спецыфічныя паняцці (9%) і вобразы (6%), у тым ліку фрагменты беларускай нацыянальнай карціны свету.

Такім чынам, можна зрабіць выснову, што нацыянальная адметнасць прыказкавага фонду беларускай мовы абумоўлена не аб'ёмам спецыфічна беларускіх прыказак, а высокай ступенню, з аднаго боку, лінгвакультурнай асіміляцыі ў ёй інтэрнацыянальных прыказак, а з другога, лінгвакультурнай маркіраванасці ў беларускай мове ўніверсальных прыказак [16; 23; 25; 28; 29; 30; 31; 34; 44].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў дысертацыі

Распрацаваная і апрабаваная ў дысертацыі метадалогія вызначэння і апісання спецыфікі і нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду можа быць выкарыстана пры даследаванні спецыфікі і нацыянальнай адметнасці адзінак фразеалагічнага фонду беларускай мовы. Асноўныя тэарэтычныя палажэнні дысертацыйнага даследавання могуць быць выкарыстаны пры падрыхтоўцы падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў па фразеалогіі (парэміялогіі) беларускай мовы, параўнальнай фразеалогіі (парэміялогіі) беларускай мовы і іншых моў, лінгвакультуралогіі, лінгвакраізназнаўстве беларускай мовы.

Матэрыялы даследавання могуць быць выкарыстаны ў сферы адукацыі ў вучэбным працэсе ў ВНУ пры выкладанні беларускай мовы, спецыяльных дысцыплін (спецкурсаў і спецсемінараў) па фразеалогіі беларускай мовы, пры падрыхтоўцы курсавых і дыпломных работ, магістарскіх дысертацый. Фактычны матэрыял дысертацыі можа быць выкарыстаны пры складанні перакладных беларуска-іншамоўных і іншамоўна-беларускіх парэміяграфічных даведнікаў, лінгвакраізназнаўчых слоўнікаў беларускіх прыказак.

Вынікі і матэрыялы дысертацыі ўжо выкарыстаны пры распрацоўцы прынцыпаў укладання англа-беларускага слоўніка прыказак [13; 14; 32; 33], слоўніка ўніверсальных прыказак у беларускай мове [22], а таксама ў мультылінгвальным даведніку “Універсальны і інтэрнацыянальны кампаненты ў парэміялагічным складзе беларускай мовы: беларуска-іншамоўны слоўнік” (Магілёў, 2020), які ўкаранёны ў сферы адукацыі ў вучэбны працэс ва УА “МДУ імя А.А. Куляшова”, выкарыстоўваецца ў адукацыйным працэсе і навукова-даследчай дзейнасці за межамі Рэспублікі Беларусь – у Гуманітарна-эканамічнай акадэміі ў Лодзі (Польшча) [51].

СПІС ПУБЛІКАЦЫЙ САІСКАЛЬНІКА ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Артыкулы ў навуковых выданнях, зацверджаных ВАК Рэспублікі Беларусь для апублікавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў

1. Петрушэўская, Ю. А. Пра сферу ўжывання і паходжанне прыказкі *Адна галава добра, а дзве лепш* / Ю. А. Петрушэўская // Вестн. МГЛУ. Сер. 1, Филология. – 2015. – № 5 (78). – С. 84–96.

2. Петрушэўская, Ю. А. Пра сферу ўжывання і паходжанне прыказкі *З вялікага грому малы дождж* / Ю. А. Петрушэўская // Роднае слова. – 2016. – № 1. – С. 44–47.

3. Петрушэўская, Ю. А. Пра сферу ўжывання і паходжанне прыказкі *Хто мажа, той і едзе* / Ю. А. Петрушэўская // Вестн. Полоц. гос. ун-та. Сер. А, Гуманитарные науки. – 2016. – № 2. – С. 138–144.

4. Петрушэўская, Ю. А. Нацыянальная адметнасць прыказкавага фонду беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская // Ученые записки УО “ВГУ имени П. М. Машерова”. – 2018. – Т. 27. – С. 150–154.

5. Петрушэўская, Ю. А. Вывучэнне нацыянальна-культурнага кампанента ў парэміялагічным фондзе беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская // Труды БГТУ. Сер. 4. – 2019. – № 1 (217). – С. 123–129.

6. Петрушэўская, Ю. А. Лінгвістычныя ўніверсаліі і парэміялагічны фонд мовы / Ю. А. Петрушэўская // Вестн. Полоц. гос. ун-та. Сер. А, Гуманитарные науки. – 2019. – № 2. – С. 115–121.

Артыкулы ў замежных рэцэнзаваных перыядычных выданнях

7. Петрушевская, Ю. А. Интернациональные, заимствованные и исконно языковые единицы в составе паремиологического фонда современного белорусского языка / Ю. А. Петрушевская // Вестн. Новгород. гос. ун-та. Сер., Филол. науки. – 2014. – № 77. – С. 123–126.

8. Петрушэўская, Ю. А. Паняцце парэміялагічнага фонду мовы і прынцыпы яго дыферэнцыяцыі (у сувязі з вызначэннем універсальнага і нацыянальнага кампанентаў у парэміялагічнай сістэме мовы) / Ю. А. Петрушэўская // Філолагічны часопіс. – 2015. – Вип. 1 (6). – С. 100–106.

9. Петрушэўская, Ю. А. Універсальны, інтэрнацыянальны і нацыянальны кампаненты парэміялагічнага фонду сучаснай беларускай літаратурнай мовы (на матэрыяле публіцыстычных тэкстаў) / Ю. А. Петрушэўская // Філолагічны студыі : наук. вісник Криворіз. держ. пед. ун-ту. – 2017. – Вип. 16. – С. 195–201.

10. Петрушэўская, Ю. А. Да праблемы вызначэння нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская // Філолагічны часопіс. – 2018. – Вип. 2 (12). – С. 70–75.

11. Петрушэўская, Ю. А. Аб'ём і склад універсальных адзінак у парэміялагічным фондзе беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская // Філолагічны студыі : наук. вісник Криворіз. держ. пед. ун-ту. – 2018. – Вип. 18. – С. 48–62.

12. Петрушэўская, Ю. А. Нацыянальна-культурны кампанент у складзе ўласна беларускіх прыказак / Ю. А. Петрушэўская // Філолагічны часопіс. – 2020. – Вип. 1 (15). – С. 81–91.

Артыкулы ў зборніках навуковых прац

13. Петрушевская, Ю. А. Белорусские соответствия английских пословиц (лексикографический аспект) / Ю. А. Петрушевская // Die Phraseologie in Raum und Zeit = Фразеология во времени и пространстве : сб. ст. / науч. ред.: Х. Вальтер, В. М. Мокиенко, А. В. Савченко. – Greifswald : E. M. A.-Universität ; СПб. : СПбГУ, 2012. – С. 136–137.

14. Петрушевская, Ю. А. Принципы лексикографической репрезентации пословиц в англо-белорусском словаре / Ю. А. Петрушевская // Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте : сб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2012. – С. 155–158.

15. Петрушевская, Ю. А. Типы многоязычных коллекций пословиц / Ю. А. Петрушевская // XI Авраамиевские чтения : сб. науч. ст. / под ред. А. В. Корольковой. – Смоленск : Радопа, 2014. – С. 45–50.

16. Петрушэўская, Ю. А. Гандаль і гандляр у традыцыйнай карціне свету беларусаў: універсальнае і нацыянальнае на агульнаеўрапейскім фоне (на матэрыяле прыказак і народных выслоўяў у беларускай і іншых еўрапейскіх мовах) / Ю. А. Петрушэўская // Актуальныя праблемы преподавання інастранных языков в высшей школе Республики Беларусь – 2014 : сб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2015. – С. 192–198.

17. Петрушэўская, Ю. А. Универсальное и национальное в паремиологической системе языка (на материале английского и белорусского языков) / Ю. А. Петрушэўская // Даследаванні па германскай і славянскай філалогіі = Acta Germano-Slavica : зб. навук. арт. / пад рэд. Я. Я. Иванова. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2015. – Вып. 6. – С. 213–216.

18. Петрушэўская, Ю. А. Паходжанне і тэкставыя крыніцы некаторых універсальных прыказак у сучаснай беларускай мове / Ю. А. Петрушэўская // Текст. Язык. Человек : сб. науч. тр. : в 2 ч. / редкол.: С. Б. Кураш (отв. ред.) [и др.]. – Мозырь : МГПУ, 2015. – Ч. 1. – С. 95–97.

19. Петрушэўская, Ю. А. Аб паходжанні ўніверсальнай прыказкі *Адна галава добра, а дзве <яшчэ> лепш (лепей)*» / Ю. А. Петрушэўская // Слова ў мове, маўленні, тэксце : зб. навук. арт. / пад рэд. Н. Р. Якубук. – Брэст : БрДУ, 2015. – С. 121–124.

20. Петрушэўская, Ю. А. Нацыянальна-культурны кампанент парэміялагічнага фонду беларускай мовы як прадмет этналінгвістыкі, лінгвакультуралогіі і лінгвакраізнаўства (аналітычны агляд) / Ю. А. Петрушэўская // Славянская мифология и этнолингвистика : сб. науч. ст. / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель : ГГУ, 2015. – С. 216–218.

21. Петрушэўская, Ю. А. Праблемы вывучэння ўніверсальнага і нацыянальнага ў беларускай парэміялогіі / Ю. А. Петрушэўская // Актуальныя праблемы філалогіі і методыкі выкладання філалагічных дысцыплін : зб. навук. арт. / пад рэд. А. М. Макарэвіча. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2015. – С. 243–249.

22. Петрушэўская, Ю. А. Універсальныя прыказкі ў беларускай мове (лексікаграфічны аспект) / Ю. А. Петрушэўская // Усходнеславянскія мовы ў сучаснай лексікаграфіі : зб. навук. арт. / рэдкал.: Д. В. Дзятко [і інш.] ; навук. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : БДПУ, 2015. – С. 84–87.

23. Петрушевская, Ю. А. К проблеме исследования универсального и национального в белорусской паремиологии / Ю. А. Петрушевская // Студії з філологіі та журналістики : зб. наук. пр. / редкол.: Н. Ф. Венжинович (відп. ред.) [та ін.]. – Ужгород : Гражда, 2016. – Вип. 4. – С. 143–145.

24. Петрушэўская, Ю. А. Аб дыферэнцыяцыі парэміялагічнага фонду беларускай мовы ў сувязі з вызначэннем яго ўніверсальнага і нацыянальнага кампанентаў / Ю. А. Петрушэўская // Славянская фразеология в синхронии и диахронии : сб. науч. ст. / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель : ГГУ, 2016. – Вып. 3. – С. 106–109.

25. Петрушэўская, Ю. А. Нацыянальны і ўніверсальны кампаненты ў саставе і структуры прыказак юрыдычнага зместу ў беларускай мове / Ю. А. Петрушэўская // Психология и коммуникация в правовой системе : сб. ст. / редкол.: С. В. Венедиктов (отв. ред.) [и др.]. – Могилев : Могилев. ин-т МВД Респ. Беларусь, 2016. – С. 147–151.

26. Петрушэўская, Ю. А. Параўнальна-гістарычны аналіз прыказак і выяўленне іншамойных адзінак у парэміялагічным фондзе беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская // Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте – 2015 : сб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2016. – С. 157–160.

27. Петрушэўская, Ю. А. Інтэрнацыянальны характар прыказкі *У добры час сказаць, а ў ліхі намаўчаць* / Ю. А. Петрушэўская // Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте – V : сб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2018. – С. 123–128.

28. Петрушэўская, Ю. А. Нацыянальна-культурны кампанент у складзе ўніверсальных (як разнавіднасці інтэрнацыянальных) прыказак сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Ю. А. Петрушэўская // Романовские чтения – 13 : сб. ст. / под ред. А. С. Мельниковой. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2019. – С. 137–139.

29. Петрушэўская, Ю. А. Нацыянальна-культурны кампанент у складзе інтэрнацыянальных прыказак сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Ю. А. Петрушэўская // Немецкий язык – лингводидактическое обеспечение и методика преподавания : сб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2019. – С. 97–104.

30. Петрушэўская, Ю. А. Нацыянальныя варыянты прататыпаў інтэрнацыянальных прыказак у беларускай мове / Ю. А. Петрушэўская // Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте – VI : сб. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2020. – С. 152–158.

31. Петрушевская, Ю. А. Национально маркированные варианты интернациональных пословиц в белорусском языке / Ю. А. Петрушевская // «Благословенны первые шаги...» : сб. ст. / ред. кол.: С. Г. Шулежкова (гл. ред.) [и др.]. – Магнітогорск : Изд-во МГТУ, 2020. – Вып. 14. – С. 140–150.

Матэрыялы і тэзісы дакладаў на навуковых канферэнцыях

32. Петрушевская, Ю. А. Принципы описания паремий в англо-белорусском словаре / Ю. А. Петрушевская // Студенческая наука – 2011 : материалы регион. науч.-практ. конф. студентов вузов Могилевской обл., Могилев, 21 апр. 2011 г. / МГУ им. А. А. Кулешова ; под ред. А. В. Бирюкова. – Могилев, 2011. – С. 87.

33. Петрушэўская, Ю. А. Да складання англа-беларускага перакладнога слоўніка прыказак / Ю. А. Петрушэўская // Дни студенческой науки : материалы XXXIX студ. науч.-практ. конф., Гомель, 4–5 мая 2011 г. : в 2 ч. /

Гомел. гос. ун-т ; редкол.: О. М. Демиденко (гл. ред.) [и др.]. – Гомель, 2011. – Ч. 2. – С. 21.

34. Петрушевская, Ю. А. Проблема определения универсального и национального в паремиологической системе языка / Ю. А. Петрушевская // Куляшоўскія чытанні : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Могилев, 26–27 апр. 2012 г. / МГУ им. А. А. Кулешова ; редкол.: Е. А. Болтовская [и др.]. – Могилев, 2012. – С. 228–231.

35. Петрушевская, Ю. А. Универсальное в происхождении единиц паремиологического состава языка / Ю. А. Петрушевская // Молодая наука – 2013 : материалы регион. науч.-практ. конф. студентов и аспирантов вузов Могилевской обл., Могилев, 25 апр. 2013 г. / МГУ им. А. А. Кулешова ; под ред. А. В. Бирюкова. – Могилев, 2013. – С. 76.

36. Petruševskaja, Ju. A. Универсальное и национальное в составе пословиц современного белорусского литературного языка / Ju. A. Petruševskaja // Wort – Text – Zeit XII. Die Phraseologie im Idiolekt und im System der slawischen Sprachen. Zum 200. Geburtstag von Taras Grigor'evič Ševčenko. Szczecin – Greifswald, 14.–17.11.2013. / E. M. A.-Universität Greifswald ; Hrsg. v. H. Walter und M. Hordy. – Greifswald, 2013. – S. 79–80.

37. Петрушэўская, Ю. А. Аб англійскім паходжанні адной беларускай прыказкі / Ю. А. Петрушэўская // Молодая наука – 2015 : материалы регион. науч.-практ. конф. студентов и аспирантов вузов Могилевской обл., Могилев, 23 апр. 2015 г. / МГУ им. А. А. Кулешова ; под ред. А. В. Бирюкова. – Могилев, 2015. – С. 103.

38. Петрушэўская, Ю. А. Запазычаныя і ўласна беларускія парэміялагічныя адзінкі ў публіцыстычных тэкстах / Ю. А. Петрушэўская // XLV Междунар. филол. науч. конф., Санкт-Петербург, 14–21 марта 2016 г. : тез. докл. / С.-Петербург. гос. ун-т. – СПб. : Филол. фак-т СПбГУ, 2016. – С. 483.

39. Петрушэўская, Ю. А. Супастаўляльнае і тыпалагічнае вывучэнне парэміялагічных адзінак беларускай мовы (кароткі аналітычна-бібліяграфічны агляд) / Ю. А. Петрушэўская // Итоги научных исследований ученых МГУ им. А. А. Кулешова 2015 г. : материалы науч.-метод. конф., Могилев, 25 янв. – 4 февр. 2016 г. / под ред. Е. К. Сычовой. – Могилев, 2016. – С. 103–105.

40. Петрушэўская, Ю. А. Паняцце прыказкі як моўнай адзінкі і аб'ём парэміялогіі як падсістэмы мовы / Ю. А. Петрушэўская // Куляшоўскія чытанні : матэрыялы Міжнар. навук.-практ. канф., Магілёў, 21 крас. 2016 г. / МДУ імя А. А. Куляшова ; пад рэд. С. Э. Сомава. – Магілёў, 2016. – С. 238–240.

41. Петрушэўская, Ю. А. Этымалогія іншамоўных прыказак у парэміялагічным зборніку І. І. Насовіча / Ю. А. Петрушэўская // Дни студенческой науки : материалы XLV студ. науч.-практ. конф., Гомель, 17–18 мая 2016 г. : в 2 ч. / Гомел. гос. ун-т ; редкол.: О. М. Демиденко (гл. ред.) [и др.]. – Гомель, 2016. – Ч. 2. – С. 33–34.

42. Петрушэўская, Ю. А. Парэміялагічны мінімум і асноўны парэміялагічны фонд беларускай мовы ў пісьмовых крыніцах і ў вусным маўленні /

Ю. А. Петрушэўская // Скориновские чтения 2016: книга как феномен культуры, искусства, технологии : материалы II Междунар. форума, Минск, 6–7 сент. 2016 г. / Белорус. гос. технолог. ун-т. – Минск, 2016. – С. 121–125.

43. Петрушэўская, Ю. А. Да праблемы размежавання ўніверсальнага і інтэрнацыянальнага ў парэміялагічным фондзе мовы / Ю. А. Петрушэўская // Универсальное и национальное в языковой картине мира : материалы II Междунар. науч. конф., Минск, 14–15 окт. 2016 г. / Минск. гос. лингвист. ун-т ; редкол.: Н. В. Фурашова (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2017. – С. 193–196.

44. Петрушэўская, Ю. А. Размежаванне агульнага і спецыфічнага ў парэміялагічным фондзе беларускай мовы як актуальная праблема мовазнаўства / Ю. А. Петрушэўская // Актуальные проблемы преподавания иностранных языков в высшей школе Республики Беларусь : материалы IV Респ. науч. Интернет-конф., Могилев, 24 нояб. – 23 дек. 2016 г. / МГУ им. А. А. Кулешова ; редкол.: Н. М. Савченко (пред.) [и др.]. – Могилев, 2017. – С. 188–191.

45. Петрушэўская, Ю. А. Да праблемы размежавання ўніверсальных і інтэрнацыянальных адзінак у парэміялагічным фондзе беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская // Итоги научных исследований ученых МГУ имени А. А. Кулешова 2016 г. : материалы науч.-метод. конф., Могилев, 25 янв. – 1 февр. 2017 г. / под ред. Е. К. Сычовой. – Могилев, 2017. – С. 113–115.

46. Петрушэўская, Ю. А. Універсальныя парэміялагічныя адзінкі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове / Ю. А. Петрушэўская // Молодая наука – 2017 : материалы регион. науч.-практ. конф. студентов и аспирантов вузов Могилевской обл., Могилев, 27 апр. 2017 г. / МГУ им. А. А. Кулешова. – Могилев, 2017. – С. 144.

47. Петрушэўская, Ю. А. Паходжанне інтэрнацыянальнай прыказкі *<Дай божа> ў добры час сказаць, а ў ліхі (нядобры) памаўчаць* / Ю. А. Петрушэўская // Итоги научных исследований ученых МГУ имени А. А. Кулешова 2017 г. : материалы науч.-метод. конф., Могилев, 25 янв. – 8 февр. 2018 г. / под ред. Е. К. Сычовой. – Могилев, 2018. – С. 76–78.

48. Петрушэўская, Ю. А. Метадалогія вызначэння нацыянальнай адметнасці парэміялагічных адзінак беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская // Итоги научных исследований ученых МГУ имени А. А. Кулешова 2018 г. : материалы науч.-метод. конф., Могилев, 25 янв. – 7 февр. 2019 г. / под ред. Е. К. Сычовой. – Могилев, 2019. – С. 61–63.

49. Петрушэўская, Ю. А. Прынцыпы апісання нацыянальнай адметнасці парэміялагічнага фонду беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская // Теоретические и практические предпосылки подготовки полилингвальных специалистов в УВО : материалы V Междунар. науч.-практ. онлайн-семинара (вебинара), Могилев, 11 апр. 2019 г. / МГУ им. А. А. Кулешова; ред. сов.: В. А. Маслова [и др.]. – Могилев, 2019. – С. 90–96.

50. Петрушевская, Ю. А. Русско-белорусские паремиологические параллели (проблема разграничения общего и специфического) / Ю. А. Петру-

шевская // Актуальные проблемы современной науки, техники и образования : тезисы докладов 78-й Междунар. науч. конф. : в 2 т. – Магнитогорск : Изд-во МГТУ, 2020. – Т. 2. – С. 517.

Даведачныя выданні

51. Петрушэўская, Ю. А. Універсальны і інтэрнацыянальны кампаненты ў парэміялагічным складзе беларускай мовы : беларуска-іншамоўны слоўнік : больш за 950 беларускіх, каля 8600 іншамоўных прыказак / Ю. А. Петрушэўская. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2020. – 316 с.

РЭЗЮМЕ

Петрушэўская Юлія Анатольеўна

Прыказкавы фонд беларускай мовы: спецыфіка і нацыянальная адметнасць

Ключавыя словы: беларуская мова, прыказка, прыказкавы фонд, моўная спецыфіка, нацыянальная адметнасць, нацыянальна-моўна своеасаблівасць, нацыянальна-культурная маркіраванасць.

Мэта даследавання: распрацаваць методыку вызначэння спецыфікі і нацыянальнай адметнасці прыказак, на падставе якой устанавіць і апісаць аб'ём і характар спецыфічнасці і нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду беларускай мовы (на матэрыяле адзінак прыказкавага складу літаратурнай мовы, прыказкавага мінімуму, асноўнага прыказкавага фонду).

Метады даследавання: апісальны метады; лінгвакультуралагічны аналіз; колькасны аналіз; методыка выяўлення спецыфікі і нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду мовы.

Атрыманыя вынікі і іх навізна. Вызначаны паняцці і прынцыпы, распрацавана методыка апісання спецыфічнасці і нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду мовы. Устаноўлены аб'ём і склад спецыфічна беларускіх і агульных з іншымі мовамі (інтэрнацыянальных і ўніверсальных) прыказак (у сінхранічным плане на шырокім моўным фоне). Вызначаны аб'ём і характар нацыянальна-культурнай маркіраванасці і нацыянальна-моўнай своеасаблівасці спецыфічна беларускіх прыказак. Устаноўлены аб'ём нацыянальна адметных адзінак у складзе агульных з іншымі мовамі прыказак – лінгвакультурна асіміляваных у беларускай мове інтэрнацыянальных прыказак, лінгвакультурна маркіраваных універсальных прыказак. Вызначана ўдзельная вага і дыферэнцаваны характар нацыянальнай адметнасці функцыянальна актыўных адзінак прыказкавага фонду беларускай мовы.

Практычная значнасць даследавання і галіна выкарыстання. Вынікі і матэрыялы выкананага даследавання могуць быць выкарыстаны ў далейшым вывучэнні нацыянальнай адметнасці адзінак фразеалагічнага фонду беларускай мовы, а таксама пры выкладанні ва ўстановах вышэйшай адукацыі беларускай мовы, параўнальнай фразеалогіі беларускай і іншых моў, лінгвакультуралогіі, лінгвакраіназнаўства беларускай мовы. Распрацаваны ў дысертацыі матэрыял можа быць выкарыстаны ў лексікаграфіі пры ўкладанні беларуска-іншамоўных перакладных слоўнікаў прыказак, лінгвакраіназнаўчых слоўнікаў беларускай мовы як замежнай ці як няроднай. Вынікі і матэрыялы даследавання ўжо выкарыстаны ў падрыхтаваным аўтарам дысертацыі і апублікаваным даведніку “Універсальны і інтэрнацыянальны кампаненты ў парэміялагічным складзе беларускай мовы: беларуска-іншамоўны слоўнік” (Магілёў, 2020, 316 с.).

РЕЗЮМЕ

Петрушевская Юлия Анатольевна

Пословичный фонд белорусского языка: специфика и национальное своеобразие

Ключевые слова: белорусский язык, пословица, пословичный фонд, языковая специфичность, национальное своеобразие, национально-языковая особенность, национально-культурная маркированность.

Цель исследования: разработать методику определения специфики и национального своеобразия пословиц, на основе которой установить и охарактеризовать объем и характер специфики и национального своеобразия пословичного фонда белорусского языка (на основе пословиц литературного языка, пословичного минимума, основного пословичного фонда).

Методы исследования: описательный метод; лингвокультурологический анализ; количественный анализ; методика описания национальной специфичности пословичного фонда.

Полученные итоги и их новизна. Определены понятия и принципы, разработана методика описания специфичности и национального своеобразия единиц пословичного фонда языка. Установлен объем и состав специфично белорусских и общих с другими языками (интернациональных и универсальных) пословиц (в синхроническом плане на широком иноязычном фоне). Определены объем и характер национально-культурной и национально-языковой маркированности специфично белорусских пословиц. Установлены объем национального своеобразия общих с другими языками единиц – лингвокультурно ассимилированных в белорусском языке интернациональных пословиц, лингвокультурно маркированных универсальных пословиц. Определены удельный вес и дифференцирован характер национального своеобразия наиболее функционально активных единиц пословичного фонда белорусского языка.

Практическая значимость исследования и сфера использования. Результаты и материалы выполненного исследования могут быть использованы в дальнейшем изучении национальной специфики единиц фразеологического фонда белорусского языка, а также при преподавании в учреждениях высшего образования белорусского языка, сравнительной фразеологии белорусского и иных языков, лингвокультурологии, лингвострановедения белорусского языка. Материалы, полученные в диссертации, могут быть использованы в лексикографии при составлении переводных белорусско-иноязычных словарей пословиц, лингвострановедческих словарей белорусского языка. Результаты и материалы исследования использованы в подготовленном автором диссертации и опубликованном справочнике «Універсальны і інтэрнацыянальны кампаненты ў парэміялагічным складзе беларускай мовы: беларуска-іншамоўны слоўнік» (Могилев, 2020, 316 с.).

SUMMARY

Julia A. Petrushevskaya

Proverbial Fund of the Belarusian Language: Specifics and National Identity

Key words: Belarusian language, proverb, proverbial fund, language specifics, national identity, national and language specifics, national and cultural marking.

Purpose of the study: to develop a methodology for determining the specifics and national identity of proverbs, around which the volume and character of the specifics and national identity of the proverbial fund of the Belarusian language will be established and characterized (based on the proverbs of the literary language, the proverbial minimum and the main proverbial fund).

Research methods: descriptive method; linguocultural analysis; quantitative analysis; a method for describing the national specifics of the proverbial fund.

The results obtained and their novelty. The concepts and principles are defined, the method of describing the specifics and national identity of the units of the proverbial fund of the language is developed. The volume and composition of specifically Belarusian and common with other languages (international and universal) proverbs (in synchronic terms against a broad foreign-language background) have been established. The volume and character of the national and cultural and national and language marking of specifically Belarusian proverbs are determined. The volume of national uniqueness of units common with other languages – linguoculturally assimilated international proverbs and linguoculturally marked universal proverbs in the Belarusian language – has been determined. The specific gravity and the character of the national identity of the most active in use units of the proverbial fund of the Belarusian language are determined.

The practical significance of the research and the scope of use. The results and materials of the carried out research can be used in the further study of the national specifics of units of the phraseological fund of the Belarusian language, as well as when teaching the Belarusian language in higher education institutions, comparative phraseology of the Belarusian and other languages, cultural linguistics, linguistic and regional studies of the Belarusian language. The materials obtained in the paper can be used in lexicography while compiling Belarusian-foreign paremiological dictionaries for translation, linguistic and cultural dictionaries of the Belarusian language. The results and materials of the research have already been used in the prepared by the author and published reference book “Universal and international components in the paremiological composition of the Belarusian language: Belarusian-foreign dictionary” (Mogilev, 2020, 316 pp.).